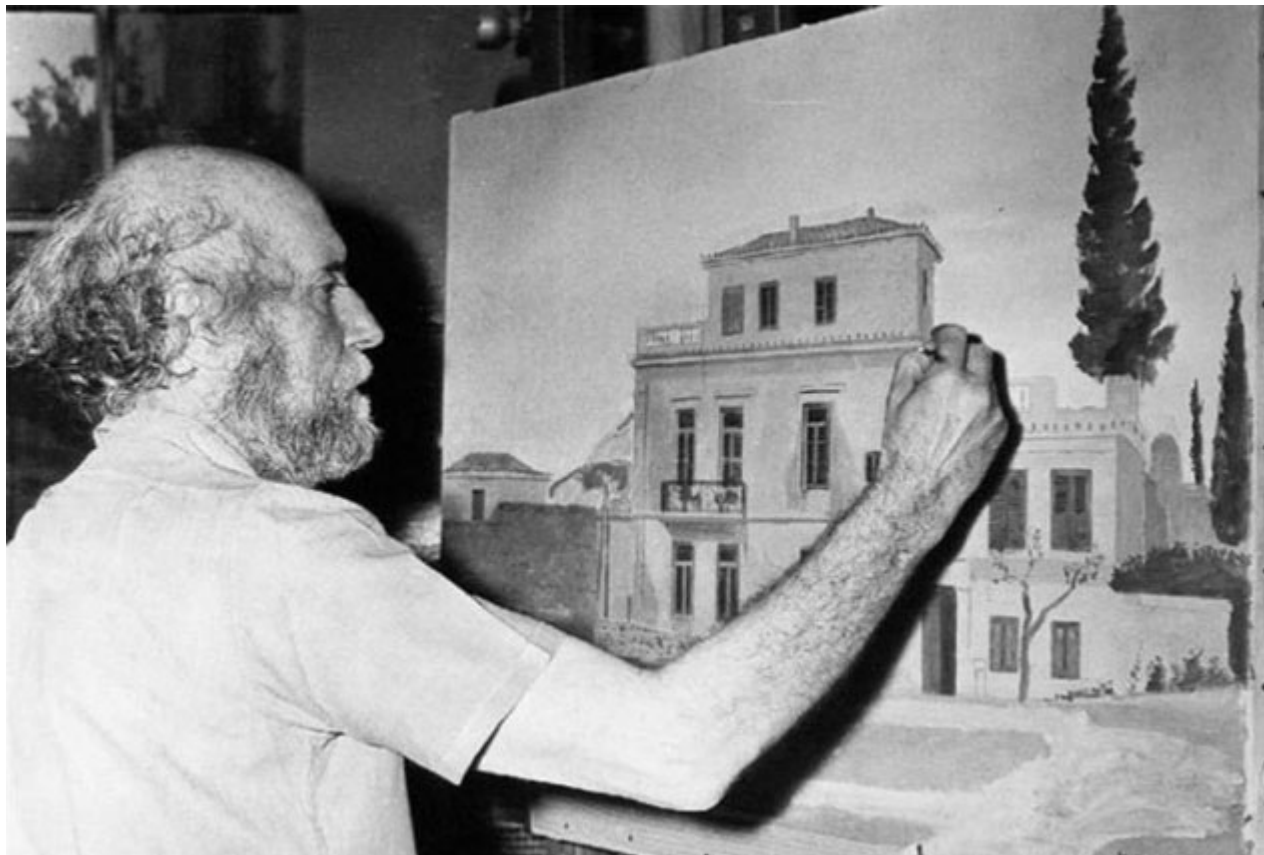

Ο Γιάννης Τσαρούχης και η εποχή της πρώτης έκπληξης

[/ Άγιοι - Πατέρες - Γέροντες / Συναξαριακές Μορφές](#)

Δεν θυμάμαι εποχή, μα σίγουρα πλέον μπορώ να πω πως ήταν κάπου μέσα στο 1981. Ή στα σωστά κάπου μετά το Καλοκαίρι του 1981, γιατί τον Δημήτρη τον

ίδιας
ο που

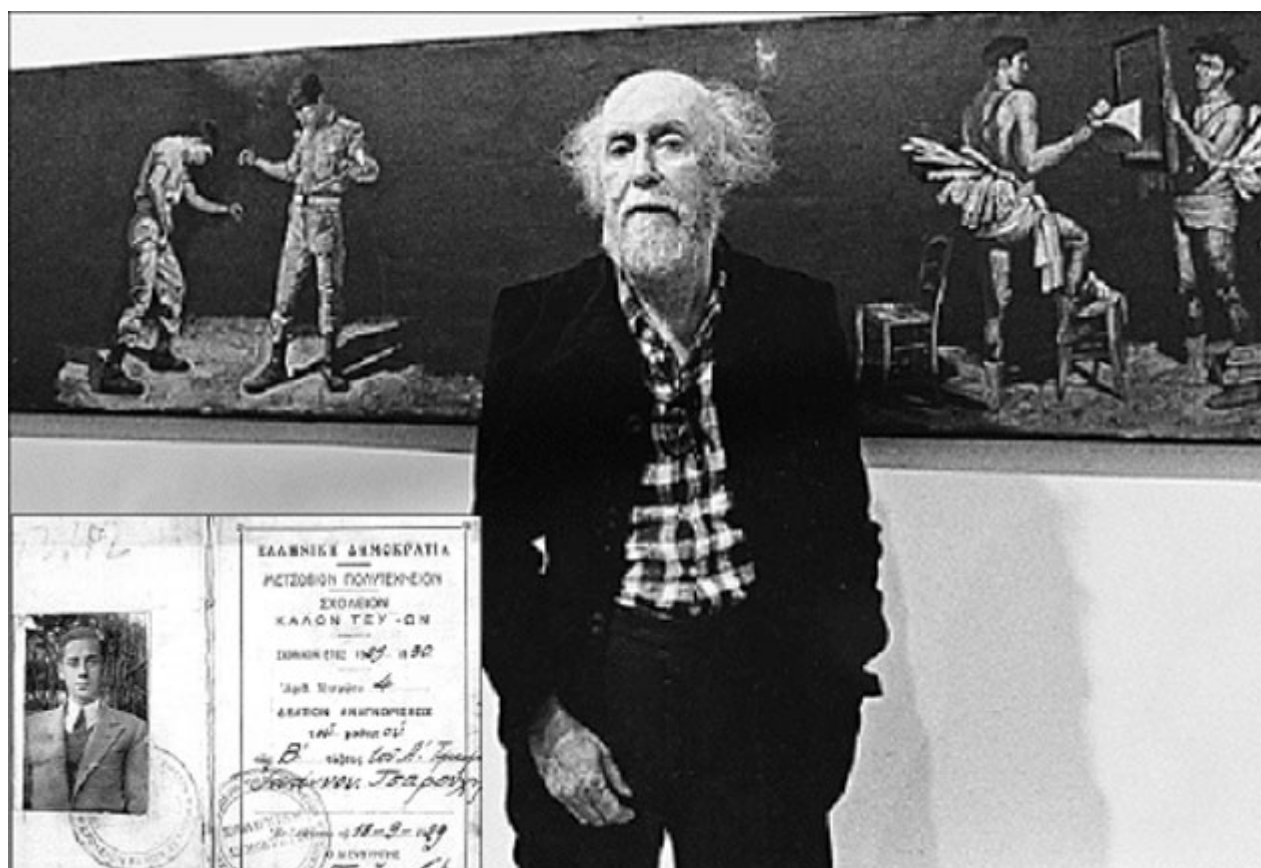
Στο

χωριό είχε ξεκινήσει μια καινούργια προσπάθεια. Ο ζωγράφος Νίκος Παραλής, γιος του μεγάλου ζωγράφου Γιώργου Παραλή, ή Γιωργάκη όπως τον έλεγαν οι φίλοι του, πάλευε για χρόνια, μαζί με κάποιους νεότερους αθυτιώτες, κάτι που δεν πολυκατάβαινα. Μάζευε, καταπώς λέγανε, παλιά αγροτικά εργαλεία, για να φτιάξει ένα *Μουσείολαογραφικό*. Πήγαιναν, έρχονταν, κουβαλούσαν, γελούσαν, φώναζαν, ώσπου κάποτε, στις αρχές του Καλοκαιριού, στο πέτρινο κτήριο, στην πλατεία του χωριού, δωρεά τριών γεροντοπαλίκαρων που δεν ήταν πλέον στη ζωή,

των αδελφών Χριστόδουλου, Ξενοφώντα και Λεωνίδα Αλετρά, μπήκε μια ξύλινη ταμπέλα που έγραφε *Συλλογή λαογραφικών εργαλείων της Χαλκιδικής*. Αργότερα μπήκε και μία ακόμη πέτρινη, από αθυτιώτικο πωρόλιθο, υλικό από το οποίο είναι φτιαγμένα και τα σπίτια της Αθύτου, που υμνεί σε ανέκδοτο κείμενό του ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, που μετέφραζε στα αγγλικά το περιεχόμενο της πρώτης: *Collection of rural tools of Halkidiki*. Πέρασε καιρός για να μάθω πως την πρώτη είχε φιλοτεχνήσει η Τίνα Παραλή, η αγγλίδα γυναίκα του Νίκου και τη δεύτερη ο Βασίλης Παυλής, γνωστός σήμερα γλύπτης, που τότε έκανε τα εντελώς πρώτα βήματά του στο σκάλισμα της πέτρας.

Με το άνοιγμα του Μουσείου τρέξαμε όλοι, παιδιά, άνδρες και γυναίκες, να δούμε τι γίνεται. Η περιέργεια μεγάλη. Το χωριό, άλλωστε, εκείνη την περίοδο φημίζονταν για την όμορφη και παράξενη ησυχία του -ένας κεντρικός δρόμος για τις βόλτες του Καλοκαιριού, καναδυό ταβερνάκια για σουβλάκι και μια καφετέρια, ήταν όλα κι' όλα η προίκα και το καμάρι της κοινωνικής μας ζωής- και μια τέτοια προσπάθεια σίγουρα ήταν κάτι που έκλεβε το ενδιαφέρον. Η αλήθεια είναι πως η πρώτη εντύπωση ήταν καλή. Μου αποκάλυπτε έναν κόσμο ξεχασμένο και γιατί όχι υποτιμημένο. Τα αχρείαστα και σκονισμένα μιας άλλης ζωής, ξεσκονισμένα, ταχτοποιημένα με μεράκι και γνώση, εξηγημένα από τις μικρές χάρτινες ταμπελίτσες που τα συνόδευαν, άνοιγαν έναν καινούργιο διάλογο με τον τόπο που γεννήθηκα, με τα πράγματα και τους ανθρώπους του.

Από τότε συνήθιζα να συχνάζω στο Μουσείο. Μάλιστα, όταν έρχονταν κανένας επισκέπτης για να μας δει, έτρεχα να τον ξεναγήσω στο χωριό και ξεκινούσα πάντα από το Μουσείο. Ήταν κάτι το ξεχωριστό, ψήλωνε μερικούς πόντους τον «πατριωτισμό» μας.

Κάποια μέρα, σε μια από τις συνηθισμένες πλέον επισκέψεις μου, συνάντησα εκεί ένα νεαρό παλικάρακι, ίσως μικρότερο από μένα, το οποίο φαινόταν να έχει κάποια μορφή εξουσίας στο χώρο. Πιάσαμε κουβέντα στα γρήγορα, συστηθήκαμε και γνωριστήκαμε. Γίναμε παρέα. Ήταν ο Δημήτρης, ένας μαθητής του Λυκείου από τη Θεσσαλονίκη, γνωστός του Νίκου Παραλή, που με μεγάλη χαρά, ενθουσιασμό θα έλεγα, είχε αναλάβει αμισθί το έργο του φύλακα και ξεναγού του Μουσείου. Θέση υπεύθυνη και πολύ σοβαρή για την ηλικία του. Τα πήγαινε θαυμάσια. Γνώση, αγάπη και πάθος για τη «δουλειά» ήταν αυτά που τον χαρακτήριζαν.

Το Καλοκαίρι τελείωσε και όπως κάθε χρόνο επιστρέψαμε στη Θεσσαλονίκη. Η φιλία με τον Δημήτρη κρατούσε καλά. Βρισκόμασταν κάπου-κάπου και τα λέγαμε. Μαζί μας και η Χρύσα, σχεδόν αθυτιώτισσα και σίγουρα φίλη του Δημήτρη, κόρη σπουδαίου μαέστρου της Χορωδίας του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης -και εγώ αγαπούσα τις χορωδίες στις οποίες συμμετείχα από μικρό παιδί-, αποτελούσε κάποιες φορές τον ενδιάμεσο κρίκο• μας ένωνε. Και μένα μου άρεζε η παρέα τους, γιατί άκουγα για πράγματα που στο σπίτι μας δεν συζητούσαμε πολύ. Για μουσικούς και μουσικές, για ζωγράφους, ποιητές και αρχιτέκτονες, για τον πολιτισμό του τόπου μας, αλλά και του κόσμου ολόκληρου. Όλα αυτά αποτελούσαν έναν κόσμο που με γοήτευε, έναν κόσμο μυστικό που μάθαινα από χρόνια στα Ωδεία και τις Χορωδίες, αλλά τώρα τα πράγματα άνοιγαν περισσότερο, άπλωναν. Χωρίς κουβέντα, Δημήτρης και Χρύσα ήταν ένα βήμα μπροστά• μπορεί και περισσότερα.

Μια φορά, λοιπόν, που καθόμασταν και τα λέγαμε με τον Δημήτρη, μου λέει: Ξέρεις, στην αίθουσα κάτω από το Αρχαιολογικό Μουσείο, εκθέτει ο Τσαρούχης. Έχουμε προγραμματίσει με τη Χρύσα να πάμε μια βόλτα από εκεί. Θέλεις να έρθεις; Ένωσα αμηχανία, γιατί μιλούσε με τόση φυσικότητα και οικειότητα για κάποιον, θα πρέπει να είναι μεγάλος σκέφτηκα, που εγώ ούτε καν το όνομά του δεν ήξερα. Από ντροπή, όμως, έκανα πως κατάλαβα και προσπάθησα με μαστοριά να τον κάνω να μου πει περισσότερα. Όπως και έγινε. Ο Δημήτρης, χωρίς να καταλάβει την άγνοιά μου, άρχισε να μου μιλάει με ενθουσιασμό για τον άνθρωπο Γιάννη Τσαρούχη και τη δουλειά του, εισάγοντάς με, με τον τρόπο αυτό, σε περιβόλι όμορφο, καινούργιο, όπως είχε κάνει πρωτύτερα και με τον Ιγκόρ Στραβίνσκι, όταν σε ανύποπτο χρόνο μου χάρισε εκείνο το μικρό, καλαίσθητο βιβλιάρκι, τη *Μουσική Ποιητική*, που συνήθως βρίσκουμε εύκολα στα καρότσια, υπαίθρια βιβλιοπωλεία τα λένε σήμερα, της Αριστοτέλους.

Το ραντεβού είχε κλειστεί για το απόγευμα της επόμενης ημέρας. Από το πρωί, όμως, εγώ είχα μια αγωνία. Έβλεπα και ξανάβλεπα το ρολόι και οι ώρες δεν περνούσαν. Εκείνες οι ώρες, ως τη συνάντηση, μου φάνηκαν αιώνες. Βρεθήκαμε με τη Χρύσα κάτω από το σπίτι μου, που ήταν απέναντι από το δικό της -μια ωραία

νεοκλασική μονοκατοικία, που σήμερα δεν υπάρχει- και ξεκινήσαμε για το Μουσείο. Καθ' οδόν προστέθηκε στην παρέα και ο Δημήτρης. Μετά από λίγο, μνημένοι και αμήντος φτάσαμε στον προορισμό μας. Μπήκαμε αμέσως μέσα. Δεν θα ξεχάσω ποτέ την πρώτη εικόνα. Σαν πίνακας είναι καρφωμένη στη μνήμη μου. Ένας ηλικιωμένος άνδρας, με μακριά μαλλιά, γένια και καπέλο κάθονταν ακριβώς απέναντί μας, κάτω από ένα πίνακα με κάτι ναύτες και μας κοίταζε. Ήταν ο Γιάννης Τσαρούχης. Δεν θυμάμαι αν αλλάξαμε κουβέντες, ίσως ναι, ίσως και όχι, δεν θυμάμαι και τίποτα άλλο. Το μόνο που κρατώ μέσα μου από εκείνη τη συνάντηση είναι αυτή η εικόνα της εισόδου. Μια εικόνα οικεία. Απ' τη μια γιατί ο Τσαρούχης έβγαζε μια ζεστασιά, μια ανθρωπινότητα και από την άλλη διότι το θέμα με τον ναύτη στον πίνακα μου ήταν γνωστό και αγαπητό. Κάθε φορά που έμπαινα στο σπίτι του παππού μου στη Θεσσαλονίκη έβλεπα ένα κάδρο, έναν ναύτη, που στο καπέλο του έγραφε Αβέρωφ. Ήταν ο παππούς, έτσι όπως τον ζωγράφισε κάποιος λαϊκός ζωγράφος πριν από χρόνια. Τα μπλε και τα γαλάζια της εικόνας γέμιζαν τη φαντασία μου θάλασσες και ουρανούς και εγώ ταξίδευα, όλο ταξίδευα...

Τον Τσαρούχη ξανα συνάντησα μπαίνοντας στη Θεολογική Σχολή. Υπεύθυνο αυτή τη φορά δεν ήταν κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο, αλλά ένα περιοδικό. Ίσως το καλύτερο που είχαμε ποτέ στα θεολογικά μας γράμματα· η *Σύναξη*. Δεν τα πήγαινα πάντα καλά μαζί της. Άλλοτε με θύμωνε, με τσάντιζε και άλλοτε τη ζήλευα• μα ποτέ δεν με άφηνε αδιάφορο.

Κοντά στη *Σύναξη* και κάποια σχόλια του δασκάλου μου Νίκου Ματσούκα, που σχεδόν πάντοτε παρέπεμπε, όταν ήθελε να μιλήσει για τη σχέση του πολιτισμού με τη θεολογία και την Εκκλησία, σ' εκείνο το κείμενο του Τσαρούχη για τους καλόγερους, τους κεντηστάδες και τους ραφτάδες στο Βυζάντιο, που όλοι μαζί ποιούσαν πολιτισμό, όπως και το άλλο που λέει πως η παράδοση δεν είναι ένα λεωφορείο που μας πάει μεμιάς στον παράδεισο. Η παράδοση δεν είναι γράμμα νεκρό, αλλά σώμα ζωντανό, προσαρμοστικό στα νέα δεδομένα των πολιτισμών της οικουμένης. Πράγμα που σημαίνει πως η διατήρηση και συντήρησή της απαιτεί από τον λαό κατανόηση και πρόσληψη, αποδοχή και προέχταση^[2]. *Σύναξη* και Ματσούκας, λοιπόν, με οδήγησαν στα κείμενα του Τσαρούχη, όπως νωρίτερα Δημήτρης και Χρύσα με είχαν οδηγήσει στον ίδιο και τις ζωγραφιές του. Με τον τρόπο αυτό η εικόνα άρχισε να γεμίζει.

Το ενδιαφέρον, όμως, του πράγματος, στο οποίο χρωστά την ύπαρξή της και η παρούσα μελέτη, οφείλεται σε ένα μικρό βιβλιαράκι, με τίτλο, *Ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Πέντε κείμενα*, που κυκλοφόρησαν το 2000, οι εκδόσεις Άγρα, σε συνεργασία με το Ίδρυμα Γιάννη Τσαρούχη, με αφορμή την ομώνυμη έκθεση του Τσαρούχη, στο παλιό εργοστάσιο Φιξ, στην Αθήνα, τον Φεβρουάριο και Απρίλιο του

2000, που ξύπνησε μέσα μου τις εφηβικές μνήμες του 1981. Τα Καλοκαίρια και τους Χειμώνες που έχτισαν την υπόσταση. Πρόκειται στ' αλήθεια για επαναδημοσιεύσεις τριών κειμένων του «ποιητή της νεοελληνικής παιδείας», κατά Μάνο Χατζιδάκι^[3], Γιάννη Τσαρούχη, στη Λέξη και στο Ζυγό, αλλά και στο βιβλίο του *Αγαθόν το εξομολογείσθαι*^[4]. Μαζί με αυτά και δύο κείμενα, που δημοσιεύθηκαν για πρώτη φορά το 1981, και αποτελούσαν τον Πρόλογο του Τσαρούχη στον κατάλογο με έργα του, που εξέδωσε το Μακεδονικό Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης, με την ευκαιρία της αναδρομικής του έκθεσης στη Θεσσαλονίκη, το 1981. Και αυτά τα κείμενα βρίσκονται στο βιβλίο του *Αγαθόν το εξομολογείσθαι*.

Αυτό το ...στη Θεσσαλονίκη, των υποσημειώσεων στις σελίδες 15 και 23 του βιβλίου, όπως και το αντίστοιχο ...της Θεσσαλονίκης, στον τίτλο του κειμένου δύο, και πάλι στη σελίδα 15, με γύρισαν πίσω. Σαν αστραπή πέρασαν από μπροστά μου εκείνες οι πρώτες εικόνες, στ' αλήθεια εκείνη η πρώτη και μόνη εικόνα, που δέθηκε όμως πλεξούδα, σαν άλλο πασχαλινό τσουρεκάκι, με τη Συλλογή των λαογραφικών εργαλείων στο χωριό και όλα τα πρόσωπα που συνόδευαν το ανεπίγνωστο εισοδικό μου στο λαϊκό πολιτισμό του τόπου. Και ίσως να είναι τούτη η εμπειρική σχέση που δηλώνει την ιδιαίτερη αγάπη μου για πρόσωπα και πράγματα που γνώρισα στη συνέχεια της ζωής μου. Πάντα υπάρχει μέσα μας μια ρίζα, κρυμμένη στα παιδικά χρόνια και την εφηβεία, μια εικόνα, ένα άκουσμα, ένα άγγιγμα αύρας λεπτής, που περιμένει τη στιγμή για να αναστηθεί. Έτσι σχετίστηκα με τον Σταύρο Κουγιουμτζή, έτσι και με τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη, έτσι και με τον Γιάννη Τσαρούχη. Η στιγμή που περνάει και δεν χάνεται. Η στιγμή.

^[1] Η παρούσα μελέτη, με τίτλο, «Μακάριοι οι διχασμένοι». Ο Γιάννης Τσαρούχης ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση και ένα σχόλιο για την ελληνικότητα, δημοσιεύθηκε στο βιβλίο μου *Η γυναίκα του Λωτ και η σύγχρονη θεολογία*, εκδ. Ίνδικτος 2008, σ. 239-262. Εδώ παρατίθεται όπως καταρχήν γράφτηκε, με το εισαγωγικό αυτοβιογραφικό σημείωμα, που στην έντυπη έκδοση είχε παραληφθεί.

^[2] Βλ. σχετικά Χ. Σταμούλη, *Κάλλος το άγιον. Προλεγόμενα στη φιλόκαλη αισθητική της Ορθοδοξίας*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2004, σ. 112-113.

^[3] Βλ. Μ. Χατζιδάκι, Για τον Γιάννη Τσαρούχη, *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1995, σ. 196.

[4] Γ. Τσαρούχης, *Αγαθόν το εξομολογείσθαι*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1986.

σε *Ανατολή και Δύση*, σ. 35.